

İLKÖĞRETİM DERS KİTAPLARINDAKİ KADIN VE ERKEK RESİMLERİNE İLİŞKİN BİR İNCELEME*

A RESEARCH ON MALE AND FEMALE FIGURES IN THE ELEMENTARY SCHOOL TEXTBOOKS

Araş. Gör. Yasemin ESEN

*Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
İlköğretim Bölümü*

Araş Gör. Dr. Melike Türkân BAĞLI

*Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
Eğitimde Psikolojik Hizmetler Anabilim Dalı*

Özet

Bu çalışmanın amacı, İlköğretim 1. Sınıf Abece ve Türkçe kitaplarında yer alan yetişkin figürlerinin, cinsiyetlerine göre, kimlerle birlikte gösterildiklerini, eylemlerini, içinde buldukları mekânları ve bağlantıda oldukları nesnelere, araştırma için oluşturulmuş kategorileri kullanarak belirlemek ve değerlendirmektir. Araştırmanın, yüzde ve kay-kare analizleri kullanılarak elde edilen bulgularından bazıları şunlardır: Hem kadın hem erkek figürler, en çok, "çocuklar" ile, ikinci olarak da "aile"leri ile birlikte gösterilmektedirler. Kadın figürler, en çok "ev ve ev çevresi"nde, erkek figürler, en çok "dış mekân"larda sergilenmektedirler. Kadın figürler, en çok "çocuğa yönelik"; erkek figürlerse, en çok "kamu ve iş yaşamı"yla ilgili etkinlikler içinde resmedilmektedirler. Kadın figürler, "özel", erkek figürlerse, "kamusal" nesnelere daha fazla gösterilmektedirler. Bu bulgular, geleneksel cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargıların kitaplara da yansımalarını göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: *Ders kitapları, cinsiyetçilik, toplumsal cinsiyet, cinsiyet kalıpyargıları, içerik analizi.*

Abstract

The aim of the study was to evaluate adult figures on the pictures in the Turkish and Alphabet textbooks for elementary schools, grade 1. The adult figures were examined in terms of their actions, people whom they were presented with, places where they were shown, objects which they were connected with. Results of the study revealed that both men and women were presented with "children" mostly; the women were shown at "home and home environments" while the men were presented at "outdoors". On the pictures, the women were shown mostly while they were in the actions "related with children"; on the other hand, the men were in the actions "related with public and work." The pictures also showed that the women were connected with "private" objects while the men were connected with "public" ones. The findings of the study showed that gender stereotypes have been transferred to children through textbooks as well as the whole educational system.

Keywords: *Textbooks, sexism, gender, gender stereotypes, content analysis.*

* Bu çalışma Eskişehir Anadolu Üniversitesi'nde 10-12 Eylül 1997 tarihlerinde gerçekleştirilen 4. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuş ve kongre kitabında yayınlanmıştır.

GİRİŞ

Yaygın olan bakış açısına göre okulun temel amacı; çocukları toplumsallaştırmak, toplumda üretici bireyler olarak işlevde bulunmaları için gerekli bilgi ve becerilerle donatmak ve toplumun kültürel değerlerini yeni kuşaklara aktarmaktır. Örgün eğitim kurumları bu amaçlarını gerçekleştirirken çeşitli ortamlarda pek çok aracı devreye sokar. Bu araçlar arasında ders kitapları, çağcıl eğitim dizgelerinde her zaman merkezi ve vazgeçilmez bir yere sahip olmuştur.

Öğretmen açısından bakıldığında ders kitabı, izlenmesi öngörülen eğitim programının hem bir tamamlayıcısıdır, hem de sınıf içi uygulamalara kılavuzluk eden temel bir kaynaktır. Öğrenci açınsından, öğrencinin öğrenme yaşantılarına kaynaklık eden (Coşkun, 1996) ve dolayısıyla doğrudan ilişki kurduğu en temel araçtır. Eğitim teknolojisi çerçevesinden bakıldığında ders kitabı, öğretmen ve yazı tahtası ile birlikte sınıf içinde verilen tüm bilginin %99'unu ileten bir öğrenme ortamıdır (Alkan, 1995). Ayrıca kitlesel bir eğitim dizgesinde, bir dizi bilgi ve değeri aktarabilmenin en ekonomik ve en pratik aracı ders kitaplarıdır.

Bilgiyi, tarihsel/toplumsal bir kurgu (yapıt) olarak ele alan ve eğitim programlarındaki bilginin seçimi ve içeriği konularına odaklanan çeşitli yaklaşımlar¹, bilginin yansız (nötr), bilen öznenen bağımsız ve durağan olmadığını, birbirinden farklı çeşitli bilgi formlarının belirli bir zamanda tarihsel/toplumsal olarak kurulmuş olduğunu vurgularlar (Blackledge ve Hunt, 1993). Ders kitapları da, içerdikleri bilgilerle toplumsal gerçekliğin belli bir açıdan kurulmasının en önemli araçlarından biridir (Apple ve Christian-Smith, 1991). Kitaplarda yer alması öngörülen bilgilerin temel işlevlerinden biri, toplumun kültürel değerlerini yeni kuşaklara aktarmaktır. Ders kitapları açık ya da örtük biçimde, toplumsal olarak kabul edilen davranış biçimlerini ve tutumları, töreleri ve gelenekleri, mitleri ve söylenceleri aktararak, toplumsallaştırma işlevini yerine getirir (Bierstedt, 1955). Bu işleviyle ders kitapları, toplumsal düzenin korunmasını ve

sürdürülmesini sağlayan değerlerin aktarılmasında ve yeniden üretilmesinde önemli rol oynar.

Moderniteyle biçimlenen eğitim dizgeleri, Sanayi Devriminin, pozitivist bilim anlayışının ve Aydınlanma felsefesinin biçimlendirdiği toplumsal dönüşümlere koşut olarak gelişen kapitalizmin ve ulus devlet yapısının *yurttaş* tasarımının ortak bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Topses, 1982). Althusser'e (1994) göre, devletin ideolojik aygıtlarından biri olarak eğitim, toplumsal ve ekonomik ilişkiler örüntüsünün isterleri doğrultusunda, toplumsal işbölümünü yeniden üretir ve *yurttaşları* bu işbölümüne göre biçimlendirir. Ders kitapları, belirli bir ulus devletin ürünüdür ve o ulus devletin kültürüne değgin temel bilgileri yansıtır (Altbach, 1991). Dolayısıyla çağcıl dünyada eğitim dizgelerinin varlığını meşru (geçerli/haklı) kılan, ulus devlet yapısı olmaktadır. Ulus devlet, oluşturduğu eğitim dizgesi içinde belirli türden bilgi ve değerlerin aktarımını onaylayarak, varolan kültürel ve ideolojik yapısını sürdürmeyi güvence altına alır. Bu yönüyle, ulus devletin kendi varlık alanını kurmada ve sürdürmede kullandığı en önemli aracın, eğitim dizgesinin meşruiyet (haklılık) kazandırdığı bilgi(ler)/değerler olduğu söylenebilir (Çalışkan, 1994). Yani eğitim dizgesi ve ulus devlet, herbirinin meşrulaşabilmek için diğerine gereksinim duyduğu yapılanmalardır. Bu bağlamda, onaylanmış bilgi ve değerlerin biraraya getirildiği ders kitapları kültürel niteliğinin yanında, politik niteliklere de sahiptir. Aydınlanma felsefesinin evrenselci paradigması doğrultusunda şekillenen ulus devletin türdeş (homojen) yurttaş tasarımı ve bu tasarımın beraberinde getirdiği kimlik tanımları/kurguları, eğitim sürecinde (ders kitapları aracılığıyla) öğretilen/öğrenilen bilgi ve değerler arasında merkezi bir önem taşımaktadır. Böylece en temelde, ulusal, kültürel, politik ve cinsel tüm kimliklerin kurulmasının öğretiliği/öğrenildiği araçlar olmaktadır (Çalışkan, 1994).

Bu kimlikler arasında cinsiyet kimliğinin, yani toplumsal-tarihsel ve kültürel olarak biçimlenmiş kadınlık ve erkeklik tanımlarının (toplumsal cinsiyet²), eğitsel yaşantılar boyunca hangi süreçlerde

¹Bu yaklaşımlara temel oluşturan kaynak, Michael Young'ın 1971'de yayınlanan "Knowledge and Control" adlı kitabıdır.

²Toplumsal cinsiyet (gender): Cinsiyet farklılığının biyolojik olmayan toplumsal/kültürel yapısını ifade etmektedir.

öğrenildiğine ilişkin ilgi yeni değildir. Bu konudaki ilk çalışmalar, 1940'ların sonlarından başlayarak Kıta Avrupası'nda ve Amerika'da yapılmaya başlanmış, özellikle de 70'li yıllarda Kadın Hareketinin güçlenmesi ile ivme kazanmıştır (Fraser ve Nicholson, 1988). Bu yönelimler, toplumsal yaşamın her alanında kadınların karşılaştıkları "ayrımcılık" olgusunun ve kadını ikincil konuma iten "cinsiyetçi" bakış açısının çözümlenmesinde ve ortadan kaldırılmasında, eğitsel uygulamaların ve süreçlerin gizilgücünü olumlu yönde kullanabilmenin önemini vurgular. Çünkü eğitim, varolan yapı ve içeriğiyle toplumsal ve ekonomik yaşamdaki cinsiyetçiliğin yeniden üretildiği bir kurum olmakla beraber, cinsiyetçi örüntüleri dönüştürebilecek ve daha eşitlikçi bir toplumsal yapılanmayı gerçekleştirebilecek gizilgücü de içinde taşımaktadır (Tan, 1979). Eğitimin sözkonusu gizilgücünü vurgulayan ve hükümetleri belirli taahhütler altına girmeye yönelten belgelerden biri olan Pekin Deklarasyonu ve Eylem Platformu, gerçekleştirilecek eylemler arasında, 83. maddede "bütün ilgili derneklerle (yayıncılar, öğretmenler, kamu yetkilileri ve aile birlikleri) birlikte çalışarak, öğretmenlerin eğitimi dahil, eğitimin bütün düzeyleri için cinsiyete dayalı klişelerden bağımsız öğretim malzemeleri, ders kitapları ve müfredat geliştirmek ve ayrıntılı öneriler hazırlama"nın önemini belirtmektedir (KSSGM, 1995).

Eğitim ve toplumsal cinsiyet ilişkisine yönelen araştırmalardan bir bölümü, cinsiyetlere göre ayrışımın en önemli alanı olan eğitimin içeriğine, yani ders kitaplarındaki bilgi formlarının niteliğine odaklanmaktadır. Eğitimin daha eşitlikçi bir yapıyı yaratmadaki olumlu rolüne işaret eden görüşlere karşın, birçok araştırma, ders kitaplarının eşitsiz ilişkileri yansıttığını ve vurguladığını göstermektedir (örneğin, Hrzenjak, 2003). Yapılan çalışmaların vardığı ortak sonuca göre, kadınların çoğunlukla anne ve eş olarak ev içinde veya öğretmenlik, hemşirelik gibi geleneksel "kadın mesleklerinde" gösterildiği (Zimet, 1976) ya da erkeklerin cesaret, zekâ ve başarı bağlamında, kadınların ise itaat, fedakârlık ve bağımlılık gibi nitelikler çerçevesinde ele alındığı (Kalia, 1980) ders kitapları, en temelde kadınlara ilişkin toplumsal kalıpyargıların yeniden üretimine hizmet etmektedir. Türkiye'de okutulan ders kitapları üzerinde yapılmış az sayıdaki çalışma da,

alanyazındaki araştırma bulgularını destekleyen sonuçlara benzer bulgular sunmaktadır (Külahçı, 1989; Dökmen, 1995; Helvacıoğlu, 1996). Bu çalışmalardan en geniş kapsamlısı olan Helvacıoğlu'nun (1996) çalışması, birtakım metodolojik sorunlarına karşın, 1928 ile 1995 yılları arasında Türkiye'de yayınlanan ders kitaplarını ele almış ve çeşitli iktidar dönemlerinde okutulan ders kitaplarının kadın imgesi üzerinden kendi ideolojilerini yerleştirmek konusundaki işlevlerini saptamıştır.

Açıkça görülebileceği gibi, ders kitapları yoluyla aktarılan toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin mitler ve kalıpyargılar, toplumdaki güç ilişkilerinin erkektekine yana olduğu bir yapılanmayı pekiştirmektedir. Bu yapılanma içindeki geleneksel kadın imgesi, zayıf, duygusal, korkak, edilgen, güçsüz, yeteneksiz, vb. bir dizi olumsuz kişilik özelliğiyle tanımlanır. Kadının kimliğini ve toplumdaki yerini betimleyen bu kalıpyargılar, kadının hem benlik algısını hem de özsaygısını biçimlendirmekte, toplumsal yaşamda kendine biçtiği değeri ve üstleneceği görevleri belirlemektedir. Ayrıca kadınların "ne" olduklarına ve ne olabileceklerine ilişkin imgeler, kız öğrencilerin, eğitimsel geleceklerine ilişkin kararlarında belirleyici olmaktadır (Stanworth, 1990).

Yukarıda sunulan çerçeve bağlamında bu çalışma, çocukların, eğitim dizgesinin içine henüz girmişken karşılaştıkları ilköğretim 1. Sınıf Abece ve Türkçe ders kitaplarının resimlerindeki yetişkin figürlerinin ne tür imgeler ve rol modelleri sunduğu sorusunda temellenmektedir. Çalışmada yetişkin figürlerinin incelenmesinin nedeni, toplumsal cinsiyete dayalı işbölümünün yansımalarının, çocuk figürlerinden çok yetişkin figürlerinde daha açık bir biçimde görünmesi ve çocuğun gelecekteki rollerinin ve yetişkin yaşamında içinde yer alacağı işbölümünün yetişkin figürleri aracılığıyla aktarıldığına ilişkin sayılıdır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, İlköğretim 1. Sınıf Abece ve Türkçe kitaplarında yer alan resimlerdeki yetişkin figürlerinin, kimlerle birlikte gösterildiklerini, eylemlerini, içinde buldukları mekânları ve bağlantıda oldukları nesnelere, araştırma için oluşturulmuş kategorileri kullanarak *cinsiyetlerine göre*, belirlemek ve incelemektir. Bu

genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

1) İlköğretim 1. Sınıf Abece ve Türkçe kitaplarında yer alan kadın ve erkek yetişkin figürleri en çok kimlerle (**a**-tek, **b**-çocuk/çocuklar, **c**-yetişkin/yetişkinler, **d**-çocuk(lar) ve yetişkin(ler), **e**-aile, **f**-kalabalık ve **g**-meslek eleman(lar)ı) gösterilmektedirler? Figürlerin cinsiyetleri ile, birlikte gösterildikleri kişiler arasında bir ilişki var mıdır?

2) İlköğretim 1. Sınıf Abece ve Türkçe kitaplarında yer alan kadın ve erkek yetişkin figürleri en çok hangi eylemde bulunuyorken (**a**-ev işi/evle ilgili iş ya da eylem, **b**-çocuğa yönelik/çocukla ilgili eylem, **c**-kamu ve iş yaşamıyla ilgili eylem, **d**-kendisine yönelik/kendisi için eylem, **e**-eylemsiz, **f**-eşle ilgili eylem) gösterilmektedirler? Figürlerin cinsiyetleri ile, eylemleri arasında bir ilişki var mıdır?

3) İlköğretim 1. Sınıf Abece ve Türkçe kitaplarında yer alan kadın ve erkek yetişkin figürleri en çok hangi mekânda (**a**-ev ve ev çevresi, **b**-okul ve okul çevresi, **c**-dış mekân, **d**-kurum ve kuruluş, **e**-belirsiz) gösterilmektedirler? Figürlerin cinsiyetleri ile, içinde gösterildikleri mekânlar arasında bir ilişki var mıdır?

4) İlköğretim 1. Sınıf Abece ve Türkçe kitaplarında yer alan kadın ve erkek yetişkin figürleri en çok hangi nesnelere (**a**-kamusal, **b**-özel) bağlantı içinde gösterilmektedirler? Figürlerin cinsiyetleri ile, bağlantı içinde sergilendikleri nesnelere arasında bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Bu çalışma, betimsel nitelikte bir içerik analizi çalışmasıdır. Araştırma amacıyla 13 adet İlköğretim 1. Sınıf Abece ve Türkçe kitabı incelenmiştir (İncelenen kitapların listesi için Ek'e bakınız). Kitaplardaki çocuk figürleri inceleme dışında tutularak, yetişkin figürleri³, cinsiyetlerine göre, dört ana kategoride değerlendirilmiştir. Figürler, aşağıda tanımları verilecek olan bu dört ana kategorinin hangi alt boyutunda yer aldıklarına göre sayılmışlar, böylece frekans dağılımları belirlenmiştir. Çalışmada kullanılan kategorilerin alt boyutları, kapsayıcı

³Atatürk resimleri ve fotoğrafları inceleme dışında tutulmuştur.

niteliktedir; hiçbir figürü dışarıda bırakmayacak şekilde düzenlenmiştir.

Bu çalışmada yetişkin figürlerinin, kimlerle birlikte gösterildiklerini, eylemlerini, içinde buldukları mekânları ve bağlantıda oldukları nesnelere ele almayı sağlayan kategorilerin kullanılmış olmasının nedeni, cinsiyete ilişkin genel konuların ve rollerin, bu kategorilere göre yapılacak incelemeler ve değerlendirmelerle daha açık bir biçimde ortaya çıkacağına ilişkin sayılıdır. Ders kitapları, kendi içlerinde belirli bir "gerçeklik" tasarımıyla yola çıkmaktadırlar. Bu "gerçeklik" tasarımı içinde yer alan kadın ve erkek yetişkinlerin toplumsal cinsiyet konularına resimler bağlamında bakıldığında, bu konuların, grafik olarak, "görüntü"ye en iyi şekilde "eylem", "mekân", "birlikte olunan kişiler" ve "nesnelere" çerçevesinde yansıtıldığı görülmektedir.

Figürlerin kategorilere göre işaretlenmeleri / değerlendirilmeleri, araştırmacılar tarafından birlikte yapılmış, figürün hangi alt boyutta yer aldığına ilişkin yargı, iki araştırmacı tarafından *birlikte* verilmiştir⁴. Elde edilen veriler, frekans, yüzde ve kay-kare bağımsızlık testi ile çözümlenmiştir.

Çalışmada Kullanılan Kategoriler ve Alt Boyutları:

1) **Figürler**⁵, **Kiminle** **Birlikte Gösterilmektedirler?**

a) **Tek:** Figür, yalnız başına gösterilmektedir; yanında kimse yoktur.

b) **Çocuk/Çocuklar:** Figür, ya bir çocukla ya da birden fazla çocukla birlikte gösterilmektedir. Figürün yanında ve çevresinde "çocuk"tan başka kimse yoktur.

c) **Yetişkin/Yetişkinler:** Figür, ya tek bir yetişkinle ya da birden fazla yetişkinle birlikte

⁴Ders kitaplarının içeriğini analiz etmek üzere yapılmış araştırmalarda genellikle, iki gözlemcinin (işaretleyicinin) birbirinden bağımsız olarak yargıya varmaları ve daha sonra bu yargılardan ortak olanlarının dikkate alınması süreci izlenmiştir. Sözü edilen bu süreç, gözlemlerin nesnelliğini daha olanaklı kılmakla birlikte, bu araştırmada kullanılmamıştır. Bunun nedeni, kullanılan kategorilerin ve alt boyutlarının, iyi tanımlanmış ve dolayısıyla nesnel yargılara varmayı kolaylaştırıcı olmasıdır; yani nesnelliği kontrol edecek ikinci bir yargıya gerek duyulmamıştır.

⁵Tanımlarda kullanılacak olan "figür" kavramı, yetişkin figürlere gönderme yapmaktadır.

gösterilmektedir. Figürün yanında ve çevresinde "yetişkin"den başka kimse yoktur.

d) Çocuk(lar) ve Yetişkin(ler): Figür, hem çocuk (ya da çocuklar), hem de yetişkin (ya da yetişkinler) ile birlikte gösterilmektedir.

e) Aile: Figür, eşi ve çocuğuyla (çocuklarıyla), ya da eşi, çocuğu (çocukları), annesi ve babası ile birlikte gösterilmektedir. Yalnızca çocuğu (çocukları) ile ve/veya yalnızca eşiyile gösterilen figürler bu kategoride yer almamaktadır.

f) Kalabalık: Figür, belirli bir özelliği olmayan bir insan topluluğuyla birlikte gösterilmektedir. Figürün birlikte gösterildiği figürler, belirsiz (cinsiyet, yaş vbç özellikler açısından) ve çok sayıdadır.

g) Meslek Eleman(lar)ı: Figür, belirli bir mesleğin mensubuyla birlikte gösterilmektedir. Eğer figürün yanında, meslek eleman(lar)ıyla birlikte çocuk ve/veya yetişkin varsa, bu durumda figür, "Çocuk(lar) ve Yetişkin(ler)" kategorisinde değerlendirilmiştir.

2) Figürler Hangi Eylemler İçerisinde Gösterilmektedirler?

a) Ev işi/Evle İlgili İş ya da Eylem: Figür, ev işi kapsamına giren temizlik yapmak, çamaşır ve bulaşık yıkamak ya da sofrada servis yapmak gibi eylemleri gerçekleştirirken gösterilmektedir.

b) Çocuğa Yönelik/Çocukla İlgili Eylem: Figür, çocuğun yararına, çocuğun yararlandığı ya da muhatabı çocuk olan eylemler içerisinde gösterilmektedir (örneğin, çocuğa önlüğünü giydirirken, çocuğa sarılırken).

c) Kamu ve İş Yaşamıyla İlgili Eylem: Figür, kamu ve iş yaşamıyla ilgili eylemler içerisinde gösterilmektedir (örneğin, hasta muayene ederken, postanede mektup postalarken, alışveriş yaparken, geçit törenini izlerken).

d) Kendisine Yönelik/Kendisi İçin Eylem: Figür, yalnızca kendisi için, kendisinin yararına olan eylemler ve serbest zaman etkinlikleri içerisinde gösterilmektedir (örneğin, yemek yerken, örgü örerken, gazete okurken).

e) Eylemsiz: Figür, belirli bir amacı olan bir eylem içerisinde gösterilmemekte, edilgin ya da hareketsiz bir biçimde durmakta ya da oturmaktadır.

f) Eşle İlgili Eylem: Figür, *doğrudan* eşine yönelik, ona yardım ya da hizmet etmeye dönük bir eylem içerisinde gösterilmektedir (örneğin, eşini yolcu ederken).

3) Figürler Hangi Mekânlar İçerisinde Gösterilmektedirler?

a) Ev ve Ev Çevresi: Figür, evin içinde ya da evin bahçesinde, balkonunda ya da ev kapısının önündedir.

b) Okul ve Okul Çevresi: Figür, okulun içinde, sınıfta, okulun koridorlarında ya da okul bahçesindedir.

c) Dış Mekân: Figür, sokak, cadde, park, hayvanat bahçesi, orman ve tarla gibi dış mekânlarda gösterilmektedir.

d) Kurum ve Kuruluş: Figür, hastane ve postane gibi kurumlarda, devlet dairelerinde ya da makam odasında gösterilmektedir⁶.

e) Belirsiz: Figürün sergilendiği mekânın özellikleri belirli değildir; yukarıdaki a, b, c ve d kategorilerinden hiçbirine sokulamamıştır.

4) Figürler Hangi Nesnelere Gösterilmektedirler?

a) Kamusal: Figür, meslek ve kamuyla ilgili materyallerle birlikte, onlarla fiziksel bağlantı içerisinde gösterilmektedir (örneğin, bekçi düdüğü, tebeşir, karne, resmi evrak, öğretim için kullanılan kitap⁷, enjektör, tüfek)⁸.

⁶Bu araştırmada kullanılan kategoriler içerisinde, "kamusallık"; eylemler bağlamında "kamu ve iş yaşamıyla ilgili eylem", nesnelere bağlamında da -aşağıda görüleceği gibi- "kamusal nesne" ile temsil edilmektedir. Mekânlar çerçevesinde "kamusallık", "kurum ve kuruluş" boyutu ile sergilenmektedir. Okul bu kategoriye alınmamıştır. Çünkü okul, "kurumsallığı" ile değil, ders kitaplarının temel alıcısı olan çocukların en fazla zaman geçirdiği yerlerden biri olması dolayısıyla beliren, kitapların "doğası" ile ilgili bir mekândır.

⁷Kitap, öğretim amacıyla değil, "kendisine yönelik" eylemin bir parçası olarak kullanıldığında, "özel" olarak işaretlenmiştir.

⁸Kadınlar için, "çanta", kamusal olarak değerlendirilmiştir; çünkü çanta, incelenen kitaplarda kadının kamusal yaşamdalığının bir işareti, göstergesi ya da tanığı olarak belirmektedir.

b) Özel: Figür, kişisel amaç ve gereksinimler için kullanılan nesnelere birlikte gösterilmektedir (örneğin, kaşık, tepsi, tencere, gazete, yün-şiş).

BULGULAR

İlköğretim 1. Sınıf Abece ve Türkçe kitaplarında yer alan kadın ve erkek figürlerinin *kimlerle birlikte gösterildiklerine* bakıldığında (Tablo 1), kadın figürlerin, sırasıyla, çocuk/çocuklar (%63.56), aile

(%19.07), çocuk(lar) ve yetişkin(ler) (%8.47), kalabalık (%5.50), tek (%2.54) ve yetişkin/yetişkinler (%0.85) ile sergilendikleri ortaya çıkmaktadır. Kadın figürler, herhangi bir meslek elemanı ile sergilenmemişlerdir. Erkek figürlerin ise, %24.56'sı çocuk/çocuklarla, %22.17'si aileyle, %16.51'i çocuk(lar) ve yetişkin(ler)le, %12.74'ü kalabalıkla, %10.38'i tek, %3.30'u meslek elemanlarıyla resmedilmiştir.

TABLO 1
Kadın ve Erkek Figürlerin, Birlikte Gösterildikleri Kişilere Göre Frekans ve Yüzde Dağılımları

	KADIN		ERKEK	
	Frekans	%	Frekans	%
Tek	6	2.54	22	10.38
Çocuk/Çocuklar	150	63.56	51	24.06
Yetişkin/Yetişkinler	2	0.85	23	10.84
Çocuk(lar) ve Yetişkin(ler)	20	8.47	35	16.51
Aile	45	19.07	47	22.17
Kalabalık	13	5.51	27	12.74
Meslek Eleman(lar)ı	0	0.0	7	3.30
TOPLAM	236	100	212	100

Figürlerin kadın veya erkek olmaları ile, tek veya diğer kişilerle (çocuk/çocuklar + yetişkin/yetişkinler + çocuk(lar) ve yetişkin(ler) + aile + kalabalık + meslek elemanları) gösterilmeleri arasındaki ilişki anlamlıdır ($\chi^2=11.70$, $sd=1$, $p<0.001$); bu sonuca göre, erkeklerin kadınlara göre, anlamlı bir biçimde daha fazla tek başlarına resmedildiklerini söylemek mümkündür. Yine, figürlerin kadın ya da erkek olmaları ile, çocuk/çocuklar ya da yetişkin/yetişkinlerle birlikte sergilenmeleri arasındaki bağlantı da anlamlı bulunmuştur ($\chi^2=44.82$, $sd=1$, $p<0.001$); kadınlar, daha çok çocuklarla, erkekler de daha çok yetişkinlerle gösterilmektedirler.

İlköğretim 1. Sınıf Abece ve Türkçe kitaplarındaki kadın ve erkek figürlerin *eylemlerine* bakıldığında (Tablo 2), erkek figürlerin %33.96'sı kamu ve iş yaşamıyla ilgili, % 22.64'ü kendisine yönelik/kendisi için, %19.81'i de çocuğa yönelik/çocukla ilgili eylemde bulunmaktadır. Yine erkek figürlerin %19.81'i eylemsizdir; erkek figürler, en az ev işi/evle ilgili ve eşle ilgili eylemde bulunuyorken gösterilmektedirler (%1.89). Kadın figürler ise, gösterilme sıklıklarına göre sırasıyla şu eylemlerde bulunmaktadır: Çocuğa yönelik/çocukla ilgili eylem (%50.42), kendisine yönelik/kendisi için eylem (%16.10), ev işi/evle ilgili iş ya da eylem (%11.01), kamu ve iş yaşamıyla ilgili eylem (%10.59), eylemsiz (%10.59), eşle ilgili eylem (%1.27).

TABLO 2

Kadın ve Erkek Figürlerin Eylemlerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımları

	KADIN		ERKEK	
	Frekans	%	Frekans	%
Ev İşi/Evle İlgili İş ya da Eylem	26	11.01	4	1.89
Çocuğa Yönelik/ Çocukla İlgili Eylem	119	50.42	42	19.81
Kamu ve İş Yaşamıyla İlgili Eylem	25	10.59	72	33.96
Kendisine Yönelik/ Kendisi İçin Eylem	38	16.10	48	22.64
Eylemsiz	25	10.59	42	19.81
Eşle İlgili Eylem	3	1.27	4	1.89
TOPLAM	236	100	212	100

Figürlerin kadın ya da erkek olmalarına bağlı olarak, kamu ve iş yaşamıyla ilgili ya da ev işi/evle ilgili iş ya da eylemde bulunuyor olmaları arasında anlamlı bir ilişki vardır ($\chi^2=35.35$, $sd=1$, $p<0.001$). Eylemin kamu ve iş yaşamıyla ilgili ya da çocuğa yönelik/çocukla ilgili olması da, eylemde bulunan figürün cinsiyetine bağlıdır ($\chi^2=56.87$, $sd=1$, $p<0.001$). Yine, kendisine yönelik/kendisi için eylemde bulunma ile ev işi/evle ilgili iş ya da eylemde bulunma, figürlerin cinsiyetiyle ilişkilidir ($\chi^2=16.71$, $sd=1$, $p<0.001$). Bu sonuçlara göre, incelenen kitaplarda kamu ve iş yaşamıyla ilgili eylemler ile kendisine yönelik/kendisi için eylemleri erkekler; çocuğa yönelik/çocukla ilgili eylemler ile ev işi/evle ilgili iş ya da eylemleri de kadınlar gerçekleştirmektedir.

İlköğretim 1. Sınıf Abece ve Türkçe kitaplarındaki yetişkin figürlerin hangi *mekânlarda* sergilendiklerine bakıldığında (Tablo 3), erkek figürlerin en çok gösterildiği mekânın dış mekânlar olduğu (%45.28) ortaya çıkmaktadır. Erkek figürler için, dış mekân, %28.30 ile ev ve ev çevresi, %9.91 ile okul ve okul çevresi, %8.96 ile kurum ve kuruluş izlemektedir. Erkeklerin, özellikleri belirsiz mekânlarda gösterilme oranı ise %7.55'tir. Kadın figürler, en çok ev ve ev çevresinde resmedilmişlerdir (%56.78); ev ve ev çevresini, okul ve okul çevresi (%22.88) ve dış mekân (%11.86) izlemektedir. Kadın figürlerin %6.36'sı, "belirsiz" mekânlarda, %2.12'si ise kurum ve kuruluşlarda gösterilmektedirler.

TABLO 3

Kadın ve Erkek Figürlerin Hangi Mekânlarda Gösterildiklerine Göre Frekans ve Yüzde Dağılımları

	KADIN		ERKEK	
	Frekans	%	Frekans	%
Ev ve Ev Çevresi	134	56.78	60	28.30
Okul ve Okul Çevresi	54	22.88	21	9.91
Dış Mekan	28	11.86	96	45.28
Kurum ve Kuruluş	5	2.12	19	8.96
Belirsiz	15	6.36	16	7.55
TOPLAM	236	100	212	100

Figürlerin cinsiyetleri ile, dış mekânda ya da ev ve ev çevresinde gösterilmeleri ilişkili bulunmuştur ($\chi^2=65.43$, $sd=1$, $p<0.001$). Yine, figürlerin kadın ya da erkek olması ile, ev ve ev çevresinde ya da kurum ve kuruluşlarda sergilenmeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır ($\chi^2=22.61$, $sd=1$, $p<0.001$). Cinsiyet ile okul ve okul çevresinde ya da kurum ve kuruluşlarda resmedilme arasındaki ilişki de ($\chi^2=21.51$, $sd=1$) anlamlıdır ($p<0.001$). Bu anlamlı ilişkilere karşılık, figürlerin cinsiyetleri ile, ev ve ev çevresinde ya da okul ve okul çevresinde gösterilmeleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır ($\chi^2=0.22$, $sd=1$). Bu

sonuçlara göre, erkekler dış mekânlarda ve kurum ve kuruluşlarda; kadınlar da ev ve ev çevresi ile okul ve okul çevresinde, diğer cinsiyete göre tutarlı bir biçimde daha çok resmedilmektedirler.

İlköğretim 1. Sınıf Abece ve Türkçe kitaplarında herhangi bir nesneyle resmedilen yetişkin figürlerin hangi tür *nesnelere* (kamusal ya da özel) bağlantı içinde gösterildiklerine bakıldığında (Tablo 4), kadınların %66.07'sinin özel, %33.93'ünün kamusal nesnelere; erkeklerin %51.02'sinin kamusal, %48.98'inin özel nesnelere sergilendikleri görülmektedir.

TABLO 4
Kadın ve Erkek Figürlerin Bağlantı İçinde Gösterildikleri Nesnelere Göre Frekans ve Yüzde Dağılımları

	KADIN		ERKEK	
	Frekans	%	Frekans	%
Kamusal	38	33.93	50	51.02
Özel	74	66.07	48	48.98
TOPLAM	112	100	98	100

Figürlerin cinsiyetleri ile, birlikte gösterildikleri nesnelere özel ya da kamusal olması arasında anlamlı bir ilişki vardır ($\chi^2=6.27$, $sd=1$, $p<0.05$); buna göre, erkekler kamusal, kadınlar özel nesnelere daha çok bağlantı içinde sergilenmektedir.

YORUM

Bu bölümde, araştırmanın en çarpıcı bulguları, incelenen kitaplardaki kadın/erkek figürlerinin nasıl bir çerçevede ele alındığını ve kadın/erkek toplumsal cinsiyetlerine ilişkin olarak mekân, eylem, nesne ve birlikte olunan kişiler bağlamında nasıl bir tablo ile karşılaşıldığını bütüncül olarak ortaya çıkaracak biçimde yorumlanacaktır.

İncelenen Kitaplarda Kadın: Kadın, birincil olarak çocuklarla birlikte, çocuğa yönelik eylemlerde bulunurken, ev ve ev çevresinde ve özel nesnelere gösterilmektedir. Buna karşılık meslek elemanlarıyla ve kurum ve kuruluşlarda kamusal bir eylemde

bulunurken oldukça az sergilenmektedir. Kadına ilişkin bu görüntüye, başka araştırmaların bulgularında da rastlanmaktadır (örneğin, Weitzman, Eifler, Hokada ve Ross, 1972; Hillman, 1974) ve kadının en temel görevinin çocukla ilgili olduğu düşüncesinin kitaplara da yansıdığı görülmektedir. Ev ve okul, toplumsallaşmanın erken dönemlerindeki çocuk için temel ortamlar olduklarından, kitaplarda "çocuk-bağımlı" mekânlar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Kadın da, bu mekânları sık bir biçimde kullanan ve doğrudan çocuğa eşlik eden kişidir.

Kadının çocuk için özellikle önem taşıyan mekânlarda görülmesi, çocukla ilgili sorumlulukları üstlenen ve/veya kendisine bu sorumluluklar yüklenen asıl kişinin o olduğunu düşündürmektedir. Kadının eylemleri arasında çocukla ilgili eylemlerin oranının yüksekliği de bu düşüncüyü desteklemektedir. Okul, kurumsal niteliği dolayısıyla kamusal bir mekân olarak ele alınabileceken, bu çalışmada ayrı bir kategoride değerlendirilmiştir.

Bunun nedeni, kadının geleneksel rollerinden yola çıkarak öğretmenliği kadına "uygun" bir meslek olarak tanımlayan bakış açısı dolayısıyla, (kitaplarda) kadının okuldaki görünürlüğünün ne derece kamusal olduğuna ilişkin kuşkudur⁹. Gerçekten de, incelenen kitaplarda kadının okuldaki görünürlüğü, yalnızca öğretmenlik pratiği içerisinde ortaya çıkmakta, kadın okul içinde yönetici, okul dışındaki kamusal alanlarda da herhangi bir mesleğin elemanı olarak gösterilmemektedir¹⁰. Kadının meslek çeşitliliğinin öğretmenlik ve hemşirelikle sınırlı olduğunu hem yurtdışında, hem de yurtiçinde yapılmış bazı araştırmalar da göstermektedir (örneğin, Béreaud, 1975; Dökmen, 1995; Arslan, 2000).

Kadının kamusal nesnelere, özel nesnelere olduğundan daha az bağlantı içinde gösterilmesi, kitaplarda sergilenen kamusal yaşam örneklerinde varolmadığına ilişkin bir başka kanıt oluşturmaktadır. En çok ev ve ev çevresinde ve çocuklara yönelik eylemlerde bulunurken gösterilen kadının, kamusal nesnelere herhangi bir bağlantısının olma olasılığı da doğal olarak düşüktür. Dolayısıyla, kadın, eylemleri, birlikte olduğu kişiler ve nesnelere bağlamında, "kamusal" değildir.

Bu duruma koşut olarak, kadının kamu ve iş yaşamıyla ilgili eylemlerinin ve yetişkinlerle birlikteliğinin azlığı, çocuğun görece az bulunduğu ortamlar olan kurum/kuruluş ve dış mekânlarda "görünmezliği", tek başına, başkalarından bağımsız, başkalarının "eşliği" olmaksızın ve "eylemsiz" varolmayışı, kadının (kitaplarda) gerçek bir yetişkin olup olmadığı kuşkusunu doğurmaktadır. Acaba kadın çocuk dünyasının mı, yoksa yetişkin dünyasının mı bir parçasıdır? Eğer yetişkinlik, kamusal yaşamda ve yetişkinlerle birlikte olmak olarak tanımlanıyorsa, kadın gerçek bir yetişkin olmaktan çok, "tamamlanmamış" ya da "çocuksu" bir yetişkin midir? Öte yandan kadının varoluşunu gerçekleştirdiği temel alanın "çocukların dünyası" olarak görülmesi ve yetişkinlerin yaşam alanı olan kamusal yaşantıdaki görünmezliği, onun tam da

ontolojik varlığı hakkındaki evrensel kuşkuyu temellendirmektedir¹¹. Bu kuşku da, incelenen ders kitaplarında başka kavramsal ve kuramsal bağlamlarda sorgulanabilecek ayrı bir sorunsalı oluşturmaktadır.

İncelenen Kitaplarda Erkek: Erkek de kadın gibi, en çok çocuklarla birlikte gösterilmesine karşın, çocuklarla birlikte gösterilme oranı (%24.06), kadınınkinden (%63.56) düşüktür. Erkek figürlerinin, birlikte gösterildikleri kişilere ilişkin oranlara bakıldığında, kadınlara göre, daha homojen bir dağılımın olduğu görülmektedir. Yani erkekler, belirlenen kategoriler içerisindeki kişilerle, hemen hemen birbirine yakın sayılabilecek oranlarda gösterilmektedir; herhangi bir kategoride yığılma söz konusu değildir. Kadınların ise, çocuk ve eş içeren kategorilerde daha sık yer aldığı ortaya çıkmaktadır (%91.10). Aynı oran, erkekler için, %62.74'tür.

Erkek figürler, en çok dış mekânda sergilenmektedirler (%45.28). Bu bulgu, daha önce bu konuda yapılmış başka araştırmalarda da tekrarlanmıştır (örneğin, Saario, Jacklin ve Tittle, 1973). Dış mekândan sonra erkeğin en çok gösterildiği mekân ev ve ev çevresidir. Bununla birlikte, erkeğin evle ilgili bir iş ya da eylem içerisinde gösterilme oranı %1.89'dur. Yani, erkek evin içindedir, ancak ev işi etkinliğine katılmamaktadır. Öte yandan, erkekler, kitaplarda, en çok kamu ve iş yaşamıyla ilgili eylemlerde bulunmalarına -ki bu bulgu da, başka araştırmaların bulgularına paraleldir (örneğin, Dökmen, 1995; Arslan, 2000)- karşın, kurum ve kuruluşlarda gösterilme oranları düşüktür (%8.96). Bu da göstermektedir ki, erkeklerin kamu ve iş yaşamıyla ilgili eylemleri, çoğunlukla kurum ve kuruluş dışında gerçekleşmektedir; bu durum da onların kamu yaşamıyla ilgili eylemlerin ya alıcısı olduklarına işaret etmektedir ya da söz konusu kamusal eylemlerin, yapılan işin özelliğinden dolayı (pazarda satıcılık, trafik polisliği vb.) "kurum" kapsamına girmeyen "açık (dış)" mekânlarda gerçekleşmesindedir. Bu açıklama, en çok dış

⁹Bu konudaki ayrıntılı tartışmalar için bakınız, Tan (1996).

¹⁰İncelenen kitaplarda kadın, öğretmenlik dışında yalnızca bir kere doktor olarak gösterilmektedir; bu gösterimdeki doktor da bir çocuğu muayene etmektedir.

¹¹Bu konudaki kapsamlı tartışma için bakınız, Braidotti (1991).

mekânlarda gösterilme bulgusuyla da desteklenmektedir.

Erkeğin, kamu ve iş yaşamındaki eylemlerinin fazla oluşuyla ve dış mekânlarda daha çok yer alışıyla beliren kamusalılığı, kamusal nesnelere daha çok bağlantı içerisinde gösterilmesine ilişkin bulguyla da pekişmektedir.

Erkek figürler, kadın figürlere göre, okul ve okul çevresinde daha az görünmektedirler (%9.91; aynı oran kadınlar için %22.88). Erkeğin okuldaki görünümü, kadınlardan yalnızca niceliksel değil, aynı zamanda niteliksel olarak da farklılaşmaktadır; kadının okuldaki varlığı öğretmenlik rolü çerçevesinde belirirken, erkekler müdür ya da müstahdem olarak gösterilmektedir. Ayrıca, öğretmen olarak gösterilen erkeklerin hiçbiri, kadın öğretmenlerin çok sık gösterdiği "çocuklarla birebir ilişki içerisinde ve bedensel olarak yakın bir biçimde olma" tavrını sergilememektedir. Bu durum, erkek öğretmenlere yüklenen otoriter olma niteliğini kitaplarda pekiştirdiği gibi, öğretmenliğin çocukla birliktelik yönünü belirleyen asıl unsurun "kadınlık" olduğu düşüncesinin de bir göstergesi olabilir.

Erkek figürlerin "tek" gösterilme oranı ile "eylemsiz" ve "kendisine yönelik eylemde bulunma" oranı, kadın figürlere göre yüksektir. Erkeğin, bu "tek başlılığı", kadınların tersine eylemsiz de varoluşu ya da kendisine yönelik eylemlerinin fazlalığı, kadının durumunun tersine erkeğin yetişkinliği konusunda herhangi bir kuşkuyla yer bırakmamaktadır. Yani, başkalarının eşliği olmaksızın da erkek, her yerde "görünür"dür. Kadınların var olmasını sağlayan, eylemleriyken, erkeğin bu türden bir aracıya gereksinimi yok gibi görünmektedir; erkek, eylemsiz ve tekbaşına da "var"dır.

SONUÇ

Bu araştırmanın sonuçlarına göre, incelenen ders kitaplarındaki kadın ve erkek figürleri, geleneksel toplumsal işbölümünün gerektirdiği mekânlarda, kişilerle, nesnelere ve eylemlerle sergilenmektedirler; bu durum, ders ve çocuk kitaplarıyla ilgili araştırma literatüründe karşılaşılan değerlendirme sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

Ancak, bu araştırmanın önemli olan yönü, kitapların, içeriklerinden bağımsız olarak yalnızca resimleriyle bile, hem kadını hem erkeği, toplumsal cinsiyete ilişkin kalıpyargılara uygun rol, mekân ve eylemler içinde sınırladıklarını ve cinsiyetçi bakış açısını yeniden ürettiklerini saptamasıdır. Kitaplar, toplumsal yaşamdaki cinsiyete dayalı işbölümünü de, sınırlı bir bağlamda da olsa yansıtmaktadırlar. Bu işbölümünde, kadını salt "anne ve eş", erkeği de "dışarıda çalışan" olarak betimlemek, yalnızca geleneksel kalıpyargıları pekiştirmeyip aynı zamanda hem kızların hem de erkeklerin eğitsel ve mesleki ideallerine ve seçeneklerine ilişkin oldukça sınırlı bir çerçeve sunmaktadır (Tan, 1979). Oysa ders kitapları, olasılıkları sınırlandırmaktan çok, olabildiğince geniş bir modeller ve etkinlikler yelpazesi sunarak çocukların bireysel gelişimine katkı yapmaya çalışmalıdır.

Cinsiyetçi kalıpyargıların yeniden üretilerek pekiştirilmesi, okul toplumsallaşmasından önce aile, yaşıt grupları, kitle iletişim araçları aracılığıyla başlamaktadır. Dolayısıyla bu kalıpyargıların, tek sorumlusu, içerisinde ders kitaplarının da yer aldığı eğitim süreci değildir. Bununla birlikte, eğitimin diğer bileşenleri olan örgütsel yapı, öğretmen ve öğretim programı ile beraber, çeşitli şekillerde öğrenilmiş olan kalıpyargıları yeniden üreterek pekiştiren ders kitapları, bu yönü dolayısıyla üzerinde düşünülmeğe değer bir sorun olarak durmaktadır.

1995'de Pekin'de gerçekleştirilen 4. Dünya Kadın Konferansı'nın ardından 2000 yılında yapılan "Pekin+5" izleme toplantısında, cinsiyetçiliğin, genel olarak tüm eğitim süreçlerinde, özel olarak da ders kitaplarında varolmaya devam ettiği saptaması yapılmıştır (KSSGM, 2000). Dolayısıyla, eğitim ve toplumsal cinsiyet ilişkisi, eğitim dizgelerinin güncelliğini yitirmeyen bir sorunu olmayı sürdürmekte ve yeni politikaların geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Alkan, C. (1995). *Eğitim teknolojisi*. (4. baskı). Ankara: Atilla Kitabevi.

- Altbach, P. (1991). Textbooks: The international dimension. M. W. Apple ve L. K. Christian-Smith (Eds.) *The politics of the textbooks* içinde. (s.242-259). New York: Routledge.
- Althusser, L. (1994). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (çev: Y. Alp ve M. Özışık) (4. baskı). İstanbul: İletişim.
- Apple, M. W. ve Christian-Smith, L. K. (1991). The politics of the textbooks. M. W. Apple ve L. K. Christian-Smith (Eds.) *The politics of the textbooks* içinde. (s.1-21). New York: Routledge.
- Arslan, Ş. A. (2000). *Ders kitaplarında cinsiyetçilik*. Ankara: Başbakanlık KSSGM.
- Béreaud, S. R. (1975). Sex role images in French children books. *Journal of Marriage and the Family*, 37, 194-207.
- Bierstedt, R. (1955). The writers of textbooks. L. J. Cronbach (Ed.) *Text materials in modern education* içinde. (s.96-129). Urbana, Illinois: University of Illinois Press.
- Blackledge, D. ve Hunt, B. (1993). *Sociological interpretations of education*. London: Routledge.
- Braidotti, R. (1991). *Patterns of dissonance: A study of women in contemporary philosophy*. Cambridge: Polity.
- Coşkun, H. (1996). Eğitim teknolojisi ve kültürlerarası eğitim bağlamında ilköğretim ikinci sınıf Türkçe ve Almanca ders kitaplarının içerik sorunları. H. Coşkun, İ. Kaya ve J. Kuglin (Eds.) *Türkiye ve Almanya'da ilköğretim ders kitapları* içinde. (s. 59-76). Ankara: Türk-Alman Kültür Merkezi.
- Çalışkan, G. (1994). 1980 sonrası coğrafya ders kitaplarında mekân ve birey kurguları. *Toplum ve Bilim*, 64-65, 158-179.
- Dökmen, Z. (1995). İlkokul ders kitaplarının cinsiyet rolleri açısından incelenmesi. *3P*, 3(2), 38-44.
- Fraser, N. ve Nicholson, L. (1993). Felsefesiz toplumsal eleştiri: Feminizm ve postmodernizm arasında bir karşılaşma. (çev: M. Küçük). M. Küçük (Ed.) *Modernite versus postmodernite* içinde. (s. 276-297). Ankara: Vadi Yayınları.
- Helvacıoğlu, F. (1996). *Ders kitaplarında cinsiyetçilik*. 1. Baskı. İstanbul: Kaynak.
- Hillman, J. S. (1974). An analysis of male and female roles in two periods of children's literature. *Journal of Educational Research*, 68, 84-88.
- Hrzenjak, M. (2003). Women's images in Slovene primary school readers. "1st Regional Training Session on Human Rights Education for Teachers and Activists from SE Europe"da sunulan bildiri. Maribor, Slovenya. (24-28 Şubat 2003).
- Kalia, N. N. (1980). Images of men and women in Indian textbooks. *Comparative Education Review*, 24 (2), 209-223.
- KSSGM, (1995). *Dördüncü Dünya Kadın Konferansı, Pekin, Çin 4-5 Eylül, Eylem Platformu ve Pekin Deklarasyonu*. Ankara.
- KSSGM, (2000). "Kadın 2000: 21. Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış" başlıklı BM Genel Kurul Özel Oturumu'nun (Pekin+5) hazırlık dönemi ve sonuçları hakkında özet bilgi. Ankara.
- Külahçı, Ş. G. (1989). Ders kitaplarında bir başka boyut. *Eğitim ve Bilim*, 13(71), 3-8.
- Saario, T. N., Jacklin, C. N. ve Tittle, C. K. (1973). Sex role stereotyping in the public schools. *Harvard Educational Review*, 43(3), 386-414.
- Stanworth, M. (1990). *Gender and schooling: A study of sexual division in the classroom*. Cambridge: The University Press.

Tan, M. (1979). *Kadın: Ekonomik yaşamı ve eğitimi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Tan, M. (1996). Bir kadın mesleği: Öğretmenlik. N. Arat (Ed.). *Kadın Gerçeklikleri* içinde. (s.37-69). İstanbul: Say.

Topses, G. (1982). *Eğitim felsefesi ve temel sorunları*. Ankara: Dayanışma Yayınları.

Weitzman, L. J., Eifler, D., Hokada, E. ve Ross, C. (1972). Sex-role socialization in picture books for preschool children. *American Journal of Sociology*, 77(6), 1125-1150.

Zimet, S. G. (1976). *Print and prejudice*. London: Hodder and Stoughton.

EK

İNCELENEN İLKOKUL 1. SINIF ABECE VE TÜRKÇE KİTAPLARININ LİSTESİ

1. Gümüő, A. (1993). *İlkokul Türkçe 1*. İstanbul: Altın Kitaplar.

2. Yeleğen, N. Yeleğen, M ve Uçar, Y. (1994). *İlkokul 1. sınıf ilkokuma*. Ankara: Özgün.

3. *İlkokul Türkçe 1* (1991). İstanbul: MEB.

4. Tunç, İ. ve Tunç, A. (1994). *Türkçemiz ilkokul 1*. İstanbul: Serhat.

5. Uygun, S. ve Yüksel, T. (1993). *İlkokul Türkçe 1*. İstanbul: Özer.

6. Uygun, S. ve Arslan, A. (1994). *Okumaya başlıyorum*. İstanbul. Cemre.

7. Tekişik, H. H. ve Okay, M. (1992). *İlkokuma yazma ders kitabı*. Ankara: Tekişik.

8. Cansu, Ő. Çetin, M. ve Gören, N. (1993). *Okuma öğreniyorum*. İstanbul: Başarı.

9. Türkkkan, M., Türkkkan, A., Dalaman, M. ve Erdil, Ü. (1993). *Türkçe ilkokuma*. İstanbul: Gendaő.

10. Öğün, V. (1993). *İlkokuma alıştırma ders kitabı*. Ankara: Öğün.

11. *Okumaya başlıyorum*. (1993). Eskişehir: MEB.

12. Öğün, V. (1993). *İlkokul 1. sınıf Türkçe*. Ankara: Öğün.

13. *Okumaya başlıyorum 1: Ders ve alıştırma kitabı*. (1994). Ankara: Semih Eğitim ve Kültür Yayınları.